

és szelídítések meg elszilajult indulatit, majd anélkül, hogy a hazának gyalázatos elkorcsosítására vetemednétek, a háládatos nemzet erántatok való örökös tisztelettel fog szaporódní." Ehhez írja Julow Viktor magyarázatul, hogy Fazekas „űgyszólván teljes határozottsággal veti fel az érdekegyesítés programját". (116. l.) Itt azonban sokkal kevesebbről, még helyesebb, ha azt mondjuk : másról van szó. Az érdekegyesítés a reformkor nagy programja volt, melyért a küzdelem jó 25 évvel későbbben bontakozott ki, mert csak ekkor bontakozhatott ki. Kölchey így ír erről az Országgyűlési Naplóban : „Közűnk azonban népérdek név alatt legalább három különböző érdek él, miket egymással megegyeztetni, egymásba olvasztani még nem tudunk, meg nem is igen akarunk : a nemesség, a polgárság és a parasztság érdeke." (Bp. é. n. Franklin, 1267. l.) Fazekas nem beszél, mert nem is beszélhet e háromról, hiszen sem a nemesség ilyen jellegű és erejű vezető-szerepe, sem a polgárság politikailag fontos osztályá érése, de még a parasztság

helyzete sem tartott ott, hogy a kérdést programszerű élességgel, mint Kölchey feltehetette volna. Nem volt ez lehetséges azért sem, mert az érdekegyesítés, a széles nemzeti egységfront megteremtésének gondolata meg sem születhetett addig, míg a szabad nemzetvállás politikai feltételei még nem teremtődtek ; hiszen nemzeti célok kivívására akarták az egyes osztályok érdekeit egyesíteni. Sem a jobbágyság gazdasági felemelkedését célzó tervek, sem az idegenek betelepítése elleni tiltakozás nem hozható egy nevezőre evvel a nagyszerű, nemzeti programmal. Nem pontos és zavaróan hat, ha az elnevezést átvisszük olyan törekvésekre és kritikai nyilatkozatokra, amelyek ezt mégcsak előkészítették.

Mindezek mellett is a könyv elérte célját : végre teljes emberségben és költői fejlődésben megismertük és szűvből megszerettük Fazekas Mihályt. S lehet-e irodalomtörténeti múról ennél nagyobb dicséretet mondani?

R. Mezei Márta

FAZEKAS MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI KÉT ÚJ KIADÁSÁRÓL

(Sajtó alá rendezte : Julow Viktor és Kéry László. I—II. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp., 1955. 327 és 387 lap. — Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1955. 376 l. Magyar Klasszikusok)

1.

Fazekas Mihályt — indokolatlanul — egyműví írónak könyvelték el eddigi monográfusai. A nagyszerű Lúdas Matyi mellett a figyelem elterelődött egyéb műveiről, s bár a Lúdas Matyiból egyre-másra jelentek meg az újabb kiadások (nem is beszélve a ponyvakiadásokról), versei nagyritkán láttak napvilágot. Pedig a Lúdas Matyi mellett Fazekas lírája is — a maga *egészében* — klasszikus veretű, jónéhány költeménye irodalmunk élvonalába tartozik. Költészetének plebejus demokratizmusa, a dolgozó nép tömegeivel közösséget vállaló népiessége — amely a Petőfiével rokon — volt az oka annak, amiért a hivatalos irodalompolitika mellőzte, félrecsúszttatta Fazekas líráját. A Lúdas Matyit, irodalmunk e legnépszerűbb hősét, akit a legkisebb faluban is ismernek, a Döbrögik nem hallgathatták el, arról azonban gondoskodtak, hogy egyéb művei minél kevesebb nyilvánosságot kapjanak. A most megjelent két Fazekas-kiadás összeállítóinak, Julow Viktornak s Kéry Lászlónak nagy érdeme, hogy kiadásaikban az egész Fazekas-életművet — s abban természetesen a Lúdas Matyit is — jelentőségéhez és érdeméhez méltó keretbe állítják. Több éves elmélyült kutatásuk eredménye az Akadémiai Kiadónál megjelent kétkötetes szövegkritikai kiadás s

az ennek alapján közrebocsátott népszerű „Magyar Klasszikusok"-kötet. Nemzeti irodalmunk egyik kiemelkedő nagysága megkapta a megillető méltatást s most már az egész Fazekas-életmű hozzá méltó kiadásokban s megfelelő példányszámban neveli s gyönyörködteti az olvasóközönséget, lesz közkincsévé dolgozó népűnknek.

2.

Az akadémiai szövegkritikai kiadás két kötete minden Fazekas-opuszt közöl, még a legjelentéktlenebb forgácsokat, alkalmi írásokat is — az egy Fűvészkönyv kivételével. Julow Viktor és Kéry László e kiadásban Fazekas összes költeményét, prózai művét, műfordítását s levelét kézreadja, sőt még a vitatható szerzőségű műveket s a Fazekas életére, munkáira vonatkozó dokumentumokat is. Emellett egyrészt a művek mély eszmei-elvi elemzésével, másrészt filológiai-frástörténeti (nem egyszer grafológiai) vizsgálatával eredményesen tisztázzák, amit az eddigi kutatás leginkább elhanyagolt : a Fazekas-versek *időrendjét*. Az eddigi kiadások időrendje — az első kiadás (Lovász Imre rendezte sajtó alá 1836-ban) alapján teljesen önkényes volt, s így félreértések, tévedések melegágyául szolgált. Most végre — a kiadók

szorgos munkájával tisztázódott Fazekas műveinek időrendje, ami egész sor elvi összefüggést vetett fel s lehetővé tette, hogy a kutatók megrajzolva Fazekas világnézeti — s művészi fejlődését a Lúdas Matyiig, kulcsot adjanak a Lúdas Matyi keletkezésének magyarázatához s Fazekas munkásságának meg-rajzolásához.

Julow s Kéry a szövegkritikai kiadásban kiaknázzák azt a lehetőséget, hogy Fazekasnak számos autográf kézírata megmaradt a *Kátai-hagyatékban* (debreceni Déri-Múzeum), ennek s az ún. *Lovász-kiadásnak* (1836, Fazekasnak ez az editio princeps) segítségével végezték el a művek rekonstrukcióját. Az akadémiai szabályzatnak megfelelően, főszövegnek a költő életében megjelent utolsó szövegközlést fogadják el (Fazekasnak számos műve megjelent az általa szerkesztett *Debreceni Magyar Kalandáriumban*), vagy pedig a legkésőbbi eredeti kéziratot. (Utóbbi esetben jelent nagy segítséget a Kátai-hagyaték.) Csak ha e két támpont hiányzott, fordultak a Lovász-féle kiadáshoz — szemben az eddigi gyakorlattal, amely kizárólag erre épített. (Most a Lovász-féle kiadás szövegeit túlnyomórészt jegyzetben mellékszöveggé közik.) A szerkesztők eljárása azért is helyes, mert a Kátai-hagyaték *Apró-cseprőségek* c. ciklusa az időrend tekintetében is megbízható eligazításokat nyújt. Igazuk van abban is, amikor az Ináncsi Pap Gábor kiadta verseket nem veszik főszövegnek, ez a szövegközlés — bár hat évvel korábbi, mint Lovász Imréné, — jóval hanyagabb, pongyolább s így szövegkritikailag megbízhatatlanabb. Az S. Szabó József által közreadott 9 költemény (EPHK. 1908) is helyet kap a kötetekben, tehát minden eddig számon tartott Fazekas művet együtt kap az olvasó. Mindezt Julow és Kéry kiegészítik a költőnek általuk újonnan felfedezett, ill. először méltatott alkotásaival: *A meglegedés*, *Hát csakugyan nem igaz* . . . c. költeményekkel, *A tavasz eleje* c. verses-prózaival, s az *Aleddin* c. keleti történettel. *A Feltette hatalmas* . . . s a *Nagy gyökerek csemétéje* . . . c. költeményt is ők állítják be az időrend legelejére. E két verset másfél század után Ilyés Gyula adta ki 1948-ban. *A filológiai teljesség* s a közlés pontossága szempontjából a szerzőket tehát csak elismerés illeti meg.

Ugyanezt mondhatjuk a jegyzetanyagról is. A szerzők szerencsésen elkerülték a szövegkritikai jegyzetapparátusok készítőinek szokott gyengéjét, a terjengősséget, jegyzeteik a témához tartozó, lényeges elvis filológiai tényeket tartalmaznak. A 45 ív terjedelemből a jegyzetanyag mintegy 20 ív, a szerzők érezhetően sűrítették mondanivalójukat. Ez a sűrítés azonban csak részben vált a mű hasznára, ui. ennek következtében szétfűzött, mozaikszzerűvé vált a Fazekas-kép, a jegyzetek

nem tükrözik eléggé Fazekas fejlődésének *folyamatát*, az egyes költemények szükség-szerűen analízáló tárgyalásában némileg el-sikkad a szintetikus fejlődésrajz. Kitűnő rész-elemzések halmozódnak a két kötetben, mégis a Fazekas-értékelés egésze iránt itt hiány-érzetünk van. (A Magyar Klasszikusok-kiadás bevezető tanulmánya viszont elosz-latja ezt a hiányérzetet.) A szerzőknek az a helyes szándéka, hogy a jegyzetekben tömör, magas előadásmódra törekedjenek — néhol az adott tájékoztató szűkösségére vezetett. Kevésnek érezzük azt az ismertetést, melyet Fazekas debreceni baráti köréről s ismerősei-ről kapunk, Kis Imréről, Fodor Gerzsonról, Szentgyörgyi Józseféről, Márton Józseféről, a sokat szereplő Cseréy Farkasról csak filoló-giai adatokat tudunk meg, működésük elvi értékelésével a szerzők adósak maradnak.

A „Hazai és Más Nevezetes Történetek” nyomán a Fazekas-versek közlését a *Feltette hatalmas* . . . s a *Nagy gyökerek csemétéje* . . . c. költeményekkel kezdik a szerzők. E két verssel kapcsolatban rámutatnak a fiatal Fazekas jozefinizmusára, amely — ha nem is tart sokáig — mégis nagy fontosságú a költő világnézeti fejlődésében, ez okozza majd, hogy a plebejus, radikális demokrata Fazekas kevéssé száll síkra a nemzeti függet-lenség kérdésében és mindvégig lojális marad az uralkodóház irányában. Bár a török és francia háborúkban szerzett tapasztalatok alapján — jóllehet kezdetben lelkesen vesz bennük részt — elundorodik Béctől, s ármá-diájától.

A szerzők alapos s körültekintő versgondozását mutatja *Az én kis kertem* szövegének rekonstrukciója. A versnek két változata ismeretes: a Kátai-hagyatékban s a Lovász-féle kiadásban. A hitelesebb Kátai-hagyaték szövege csonka: a 111–150. sor hiányzik. Ezen a szerzők úgy segítettek, hogy a fő-szöveg 1–110. és 151–178. sorához alapul a Kátai-hagyaték autográf kéziratát vették, a hiányzó 111–150. sort pedig a Lovász-kiadásból pótolták. Bár ebben a megfogal-mazásában a mű sohasem létezett, mégis az a véleményünk, hogy ez a verstest adja az igazabb Fazekast, s így a kiadói eljárás indokolt.

A Lúdas Matyi eszmeiségéhez, de Fazekas világnézeti fejlődéséhez is kulcsot ad két első ízben közölt Fazekas-remekmű publikációja, *A meglegedés* c. ódái s *A tavasz eleje* c. verses-prózaival elmélkedése. Ezekben jól megfigyelhető Fazekas útja a Lúdas Matyiig. *A krumpli* c. vers jegyzete pedig a Lúdas Matyi második kidolgozásához ad fogózó: a szerzők említik, hogy a vers az 1814–15-ös nagy éhínséggel kapcsolatos. Kár, hogy ezt a történeti szempontot nem hangsúlyozzák a Lúdas Matyi „körülnyalogatásának” meg-fejtésénél. Marxista irodalomtörténetírásunk

már korábban rámutatott ezeknek az éveknek a népiességet erjesztő hatására. (Szauder József: Kisfaludy Károly válogatott művei. Magyar Klasszikusok, Bp., 1954. 26–27. I. Sötér István: A magyar romantika. Klny. Bp., 1954. 206. l.) Ezt a szempontot a szerzők nem hasznosították kellőképpen a Lúdas Matyi keletkezéstörténetében. A Lúdas Matyi jegyzetelése igen jó, de egy „Lúdas Matyi a magyar szépirodalomban” c. fejezet beiktatása bizony nagyon elkeltnél volna.

Még egy ilyen szövegkritikai kiadásban is feleslegesnek érezzük a csillagászati cikkek egy részét (Vénusz planetáról, Merkuriusz planetáról, A Holdról, A Saturnusról), irodalmi értékük ezeknek alig van, legfeljebb tudománytörténeti, illetve tudománynépszerűsítéstörténeti az érdekesség. Feleslegesnek tartunk néhányat a publikált életrajzi dokumentumok közül is, (mint pl. Fazekas építési engedélyt kér, istállóépítési engedélyt kér, a gyapottermesztés tanulmányozása, derecskei kiküldetése címűeket), mivel ezeknek elvi jelentőségük nincs, filológiai támpontokat pedig nem adnak.

Julow és Kéry külön csoportként *Kétes hitelességű versek és prózai munkák* címen adja azokat a műveket, melyeknek szerzősége nem bizonyítható. Még az ilyen megkérdőjelezett beiktatás is indokolatlan, hiszen a szövegkritikai kiadás *kritikailag megrostált* szövegeket közöl. Ha viszont e bizonytalan eredetű műveket közlik, akkor következetlenség a *Magyar Fűvészkönyv* mellőzése, ui. ennek szerzője — legalább is részben — Fazekas, s egy szövegkritikai kiadásnak a szerző hiteles munkáit — ha még oly nagy terjedelműek is — közölnie kell. Annál is inkább fel kellett volna venni a kiadásba a Fűvészkönyvet, mert ennek — a nyelvújítás révén — az irodalomra is nagy hatása volt. A kétes hitelességű prózai művek közül az eredetiek közé soroltuk volna az *Anténor álma* c. mesét, ennek szerzőségét ui. eldönti a mű jellegzetesen fazekasi eszmeisége és stílusa.

Az új kiadás egyik nagy értéke, hogy egészében közli a híres *Árkádia-pőr* anyagát s az ezzel kapcsolatos szerteágazó Kazinczy-levelezést. (A Váczy-féle kiadás alapján.) Viszont ennek gyűjteményes jellege s pontos időrendje miatt nem értjük, miért szakítják ki innen a szerzők Fazekasnak 1806. szeptember 23-án Kazinczyhoz intézett s itt 29. számként közölt híres levelét s az ugyancsak Kazinczyhoz intézett levéltöredékét. (Utóbbit a szövegkritikai kiadás 31. számként közli.) Mindkét levél az Árkádia-pőr legfontosabb adatai közé tartozik, kiszakításuk s máshova sorolásuk megbontja az összefüggéseket, s felesleges hézagokat teremt.

Mivel az egyes kötetek meggyőztek a szerzők nagyfokú igényességéről s gondosságáról, csodálkozunk azon, hogy nem mellé-

keltek a szövegkritikai kiadás végére részletes értékelő bibliográfiát. A jegyzetekben elszórva számos találó könyvészeti megállapítással találkozunk, de feltétlenül szükséges lett volna egy fejlődéstörténeti áttekintés a Fazekas-életmű irodalmáról is.

Julow és Kéry szövegkritikai Fazekas-kiadása — a hibák, hiányosságok ellenére is — beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Az említett hibák inkább csak részletkérdésekre vonatkoznak. Munkájukkal a szerzők elérték céljukat: az általuk nyújtott Fazekas-kép lényeges vonásaiban hiteles, a szövegkritikai kiadás tudományos pontosságú. Sajnos, az Akadémiai Nyomda nem járt el ilyen buzgósággal a kiadás sikere érdekében: sok sajtóhiba van a szövegkritikai kiadásban. Elriasztó példának sorolunk fel párat: az I. kötet 179. lapján „Magyar Klasszikusok” (ugyanaz ismétlődik a 195. lapon is), a 89. lapon a „Cs. et F.” c. költemény 80. sorában „nyönyörűbb” „gyönyörűbb” helyett: a 195. lapon „kaendárium”; a 304. lapon „gondosabb” helyett „gokdosabb”; a 314-en „komédia” helyett „kémédia” stb.

3.

Az akadémiai szövegkritikai kiadásra alapszik a „Magyar Klasszikusok”-sorozatban megjelent népszerű Fazekas-kiadás is. Ez a kötet is tartalmazza a másik kiadás főszöveganyagát, azaz Fazekas összes művét, de természetesen jóval kevesebb jegyzettel. Bevezetőül viszont közli Julow Viktornak értékes és terjedelmes, már-már kismonográfia számba menő tanulmányát. A továbbiakban — mivel ez a kiadás a kritikai alapján készült, szövegközlésről nem szólunk, ellenben Julow tanulmányával foglalkozunk. Szeretnénk leszögezni: a bevezető tanulmányt elsőrangúnak, színvonalasnak tartjuk, gondolatgazdagsága, szép verselemzése s nem utolsósorban irodalmi, sokszor költői stílusa miatt. Ugyanakkor azonban van e tanulmány *szellemében* valami kifogásolható, túlzott *lokálpatriotizmus*, amely arra indítja a szerzőt, hogy korekciót végezzen az irodalomtörténeti tények között, hogy néha ne az igazság, hanem a szubjektív érzelmek szavára hallgasson. Az a bizonyos *retusáló* tendencia — amelyik az elmúlt években erősen éreztette hatását — kísért Julow tanulmányában. Julow nem Fazekas eszmeiségét retusálja — erre igazán nincs is szükség —, hanem a szülőföld, az otthoni környezet, a debreceni frókor értékelésében siklik helytelen vonalra. Az a városkép, amelyet a XVIII–XIX. század Debrecenéről rajzol, magában nagyon szép, színes, érdekes, lebilincselő írói munka — csak éppen nem minden ízében igaz. Julow Debrecen civispolgárságának polgári jellegét túlértékeli,

a kezdeti polgári fejlődés pozitív vonásait eltúlozza s Debrecen városi autonómiájáról, belső társadalmi életének demokratizmusáról szólva a kálvinista Rómát valóságoslag a felvilágosodás, a haladó eszmék fellegvárává varázsolja. Debrecennek nagy értékei s érdemei vannak történelmünkben s irodalmi hagyományainkban, — ki tagadná ezeket? —, de ez az a város, amelyről a „debreceniség” kitétel (Kazinczy) megszületett, s amelynek „tatar agyvelőit” még Ady Endre is megbélyegezte. Túlzott lokálpatriotizmusa ellentmondásokba is keveri Julowot, így mikor a 14. lapon a debreceni felvilágosodásról ír: „Debrecen és a kollégium is kész a felvilágosodás befogadására. Polgári világa eleve rokon ezzel a mozgalommal, amelyet az erős, gazdag és művelt nyugati polgárság dajkált” — s két lappal később ennek éppen az ellenkezőjét fejtegeti: „... a debreceni kollégium, ez a sivár, fekete bagolyvár, amelynek... falai között a kálvinista vakbuzgóság levegője lengett.” Az utóbbi állítás az igaz. Ilyenkor úgy érezzük, hogy Julow mintha viaskodna a tárgyi igazság és szűkebb pátriája szeretete között. Ez a szubjektív szempont akkor válik veszélyessé (ha még oly tiszteletre méltó indokok vezérlik is), amikor egy irodalmi mozgalom megítélésében érvényesül. A Kazinczy—Fazekas vitára, a híres, s akkoriban nagy port felvert *Arkádia*-pörre gondolunk: itt Julow hamis képet rajzol Kazinczyról s Fazekasról, torzul ítéli meg a pör jelentőségét irodalmunk fejlődésében. E pörben nem a „kifinomult lelkű nemes” s a népi-plebejus költő állott egymással szemben, hanem a nemzet reformkori harcát a nyelvújítással előkészítő irodalmi vezér, Kazinczy Ferenc s a vidéki, provinciális elzártságba fulladó debreceni pipacéh (Csokonai nevezte így!) maradi, vaskalapos tagjai. Nem nemes és jobbágy, hanem haladás s maradás harca volt ez, s cseppet sem használunk Fazekasnak, ha elhallgatjuk, hogy itt és ekkor (ha tele jószándékkal is), a maradiak táborába tartozott s nem helyes célért forgatta pennáját. Julow nem látja s nem értékeli kellőképpen a pör jelentőségét, „kicsinyes, elképesztően alacsonyszínvonalú vitának” nevezi (52. l.). Csak *formájában* az. A további irodalmi hareok szempontjából nagyon fontos, elvi jelentőségű vita volt ez, a nyelvújítási harc első állomása. Kazinczy itt fejtette ki először eszméit és céljait, ekkor alakultak ki a pártok, polarizálódtak az irodalmi frontok. A pörben való állásfoglalás már az irodalmi következmény csírázását jelentette.

Nem értünk egyet Julowval a Kazinczy hirdette irány s a debreceni népiesség értékelésében sem. A Kazinczy által képviselt nyelvet, ízlést, sflust fejlesztő, polgárosító irány volt ekkor a „polgári haladás egyedül

járható útja” Magyarországon s a vele szemben álló debreceni népiesség (amely nem volt olyan egyértelműen népi-plebejus, mint Julow állítja), ekkor a haladást gátolta. Csokonai s Fazekas népiessége — melynek ugyan nem jelentéktelen köze van a debreceni népiességhez — nem egyértelmű azzal.

De ne csak arról szóljunk, amivel nem értünk egyet. Kitűnőnek tartjuk a tanulmányban Fazekas realista vonásainak elemzését (Ruszánda-verseknél, anakreontikájá, természetleírásainak tárgyalásánál). A szerző arra is helyesen mutat rá, hogy Fazekasnál még a berzsenyies hangú klasszicista óda típusában („A megégett Nagytemplom falai közt serkent gondolatok”) is a realizmus tör elő. Igaza van, amikor Fazekas rokokójában realista tendenciák jelentkezését is látja. Kár viszont, hogy Fazekasnak a magyar lírai *realizmusban* betöltött helye a tanulmányban megvilágítatlan marad. Mulaszt Julow akkor is, amikor nem veti fel Fazekas szentimentalizmusának kérdését. (Fazekas sokhúró költészetében a szentimentalizmus nem jut uralkodó érvényre, de szentimentális elemeket bőven találunk benne.)

Csokonai halála után — majd egy év-tizedig — Fazekas felhagy a költéssel s a botanika felé fordul. A tanulmány szerzője szerint „ennek okát csak találgatni lehetne” (55. l.) Nekünk az az álláspontunk, hogy Fazekasnak a „Magyar Fűvészkönyv” körül végzett botanizáló - természettudományos munkásságát elsősorban a nyelvújítás felől kell megítélnünk. Fazekas sógorával együtt a legsötétebb reakció éveiben lát a Fűvészkönyvhöz, akkor, amikor a haladást a hivatalos hatalom minden eszközzel üldözi. Ezek az esztendőek a nyelvújítás évei. Fazekas *azért* fordul a természettudomány felé, mert ezzel a nyelvújítást akarja szolgálni s közvetlen feladatául a modern botanikai műnyelv megteremtését tűzi ki. Így — közvetve — maga Fazekas is részese és harcosa lett Kazinczy nyelvújító mozgalmának. (Julow is hangoztatja: nem igazak a vádak Fazekas állítólagos „ortológijáról”.)

Az 1820-as években Fazekas tevékenységét főleg a „Debreceni Magyar Kalendárium” szerkesztése és ezen belül a csillagászati cikkek kötik le. Julow nem veti fel: mi az oka annak, hogy a nemzeti ellenállás, az 1825—27-es országgyűlés, a romantikus írói tábor megszerveződése idején a „Lúdas Matyi” szerzője minderről nem vesz tudomást és csillagászati búvárkodásokba mélyed? Mi ezt — a megmaradt jozefinista-habsburgista illuziókon kívül — csak a debreceni elzártsággal tudjuk magyarázni. Fazekas munkásságának egyik korlátja volt — az igazságnak tartozunk ennek megemlékezésével, — hogy nem volt fogékony a nemzeti függetlenség kérdése iránt, műveiben a gyarmati helyzet ábrázol-

lása csak periférikus helyet kap. Kazinczy is — Cserey Farkasnak írott, 1806. május 29-én kelt levelében — azt hibáztatta, hogy Fazekas „forró barátja a németnek”.

Összegezésül: Julow tanulmánya — az egyoldalú szemléletből eredő torzítások mellett is nagymértékben előrelendítette a Fazekas-kutatást. Mind a szövegkritikai kiadás, mind pedig a tanulmány alapján az

a véleményünk, hogy Julow Viktornak filológiai felkészültsége, esztétikai érzéke és írói kvalitásai ígérete és biztosítéka annak, hogy egy-egy átfogó nagy irodalomtörténeti kérdés (pl. a debreceni irodalom s benne természetesen a debreceni kollégium története) szintézisét is sikerrel tudja megoldani.

Fenyő István